

УДК 391:746.3]:930.85](477.61):355.01(470:477)“18/20”
DOI: 10.17721/2413-7065.2(91).2024.308781

НАРОДНЕ ВБРАННЯ ЛУГАНЩИНИ: ЕТНІЧНА ТРАДИЦІЯ, ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ КОДИ

Володимир СКЛЯР

orcid.org/0000-0003-0020-5973

доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту
мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

Анотація. У період війни росії проти України велике значення має народна культура з її ідентифікаційними кодами. Важливим свідченням належності до українського етносу є традиційне вбрання. Наукова розвідка присвячена висвітленню народного одягу Луганщини як складової цілісної традиційної української культури. Основою написання статті є напрацювання українських дослідників одягу, зокрема Т. Віхрової, Н. Каплун, Т. Клочко, Н. Радченко, О. Мельник, присвячені вбранню Луганщини, що стали значним внеском у вивчення костюма краю. Джерельна база охоплює широкий пласт польових матеріалів про види і типи одягу Луганщини, що записані в різних районах Луганської області та опубліковані у десятому томі корпусу експедиційних джерел «Етнографічний образ сучасної України», а також речові зразки, демонстровані в ілюстрованому каталозі «Народне мистецтво Луганщини у фондах Музею народної архітектури та побуту України». Зазначені роботи дали можливість простежити особливості традиційного вбрання Луганщини – чоловічого, жіночого та дитячого. Українська етнічна традиція виразно простежується у різних типах вбрання, виявляючи регіональні, локальні риси, спільність з іншими етнографічними регіонами, зокрема збереження місцевих особливостей в одязі переселенців із Полтавщини, Київщини, Чернігівщини. У другій половині ХХ ст. традиційне вбрання виходить з ужитку, відбувається його трансформація. Однак польові народознавчі записи засвідчили побутування на Луганщині у 60–70-х роках ХХ ст. традиційних комплексів вбрання, хоча зазнали змін матеріали або способи декорування костюма, збереження тяглості традицій народного вбрання в обрядовій сфері. Історичні події в Україні, що актуалізувались у період Помаранчевої революції та Революції Гідності, стали початком процесу, в якому українське народне вбрання виконує важливу об'єднавчу національну місію. У війні з росією актуалізується знакова ідентифікаційна функція народного одягу українців. Зокрема, народне вбрання, вишита сорочка луганчан стали виявами їхньої самосвідомості та громадянської позиції.

Ключові слова: українська традиційна культура; чоловічий і жіночий народний одяг; дитяче вбрання; ідентичність; громадянська позиція.

FOLK DRESS OF LUHANSK REGION: ETHNIC TRADITION, IDENTIFICATION CODES

Volodymyr SKLIAR

orcid.org/0000-0003-0020-5973

Doctor of Historical Sciences, professor,
Chief Research Fellow of the “Ukrainian Ethnological Center” Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine

Annotation. In the period of russia's war against Ukraine, folk culture and its identification codes

© Скляр В.

are of great significance. Traditional clothing is an important evidence of belonging to the Ukrainian ethnic group. Scientific research is devoted to highlighting the folk clothing of the Luhansk region as a component of the integral traditional Ukrainian culture. The basis of writing the article is the work of Ukrainian clothing researchers, in particular, T. Vikhrova, N. Kaplun, T. Klochko, N. Radchenko, O. Melnyk, dedicated to the clothing of the Luhansk region, which became a significant contribution to the study of the costume of this region. The source base covers a wide layer of field materials about the types of clothing of the Luhansk region, recorded in various districts of the region and published in the tenth volume of the corpus of expeditionary sources "Ethnographic image of modern Ukraine"; as well as material samples displayed in the illustrated catalog "Folk Art of Luhansk Region in the Funds of the Museum of Folk Architecture and Everyday Life of Ukraine". These works made it possible to trace the features of the traditional men's, women's and children's clothing of the Luhansk region. The Ukrainian ethnic tradition can be clearly traced in various types of clothing, revealing regional and local features, commonality with other ethnographic regions, in particular, the preservation of local features in the clothing of migrants from Poltava, Kyiv and Chernihiv regions. In the second half of the 20th century traditional clothing goes out of use, its transformation takes place. However, field ethnographic records have confirmed the use traditional clothing complexes in the Luhansk region in the 60s and 70s of the 20th century, although the materials or methods of decorating the costume have undergone changes, preserving the durability of the traditions of folk clothing in the ceremonial sphere. The historical events in Ukraine, which took place during the Orange Revolution and the Revolution of Dignity, became the beginning of the process in which the Ukrainian national costume fulfills an important unifying national mission. In the war with Russia, the symbolic identification function of Ukrainian national clothing is actualized. In particular, the folk dress and embroidered shirts of Luhansk residents became manifestations of their self-awareness and civic position.

Key words: Ukrainian traditional culture; men's and women's folk clothes; children's clothing; identity; civic position.

Постановка проблеми. У період війни Росії проти України велике значення має народна культура з її ідентифікаційними кодами. Важливим свідченням належності до українського етносу є традиційне вбрання. Дослідження одягу Луганщини як складової цілісної традиційної української культури цього краю на тлі інших українських регіонів є важливим аспектом наукових етнологічних студій, оскільки він виявляє регіональну та національну ідентичність, пов'язаний зі свідомим вибором системи цінностей українців. Народне вбрання українців, зокрема окупованої території Луганщини, спростовує путінську концепцію про «єдиний народ» [18].

Аналіз джерел, останніх досліджень і публікацій. Традиційні комплекси

етнографічних регіонів Слобожанщини та Степової України, до яких входить Луганщина, розглядаються у працях Т. Ніколаєвої [13] та К. Матейко [9]. Важливе місце у дослідженні одягу Слобожанщини посідають роботи сучасних дослідників – Н. Радченко [16], Т. Віхрової [2; 3; 4], Н. Каплун [7], Т. Клочко [8] та О. Мельник [11], присвячені вбранню Луганщини і вміщені у збірнику праць «Традиційно-побутова культура Луганщини кінця ХІХ – початку ХХ століття» [17], що став значним внеском у вивчення народного костюма Луганщини. У цих дослідженнях аналізуються польові записи етнографічних експедицій Луганського обласного краєзнавчого музею (далі – ЛОКМ) та його фондова збірка; подано описи вбрання в різних слободах

Луганщини. Автори докладно опрацювали праці дослідників кінця XIX – початку XX ст. про одяг краю, зокрема нариси з етнографії за редакцією В. Іванова [6], де була вперше зроблена спроба повного етнографічного опису Старобільського повіту; роботу Філарета (Д. Гумілевського), в якій висвітлено вбрання як складову традиційної культури українців, етнічну належність сіл Старобільського, Біловодського, Новопокровського, Білокуракинського, Марківського та Сватівського районів [19].

Джерельною базою пропонованого дослідження є широкий пласт польових етнографічних матеріалів про види і типи вбрання Луганщини, роль одягу в обрядовій культурі, що були записані в різних районах цієї області та опубліковані у 10 томі «Традиційне повсякденне та обрядове вбрання» фундаментальної праці «Етнографічний образ сучасної України» [5]. Цінні відомості про традиційний одяг XIX – початку XX ст. також почерпуємо у каталозі світлин «Народне мистецтво Луганщини у фондах Музею народної архітектури та побуту України» [12].

Мета статті – простежити українську етнічну традицію у різних видах і типах вбрання, виявити локальні риси, спільність з іншими етнографічними регіонами, зокрема збереження місцевих особливостей в одязі переселенців із Полтавщини, Київщини, Чернігівщини. Актуальним є також завдання показати тяглість традиції середини – кінця XX ст., відродження та роль народного вбрання, а саме вишитої сорочки, на початку XXI ст. та у період російської агресії.

Виклад основного матеріалу. Важливим для розуміння етнокультури

цього регіону є мовна характеристика краю, подана академіком Д. Багалієм: «Населення склалося з різних етнографічних районів українського народу і через те українська мова тут витворилася власна, місцева, більш усього вона наближається до полтавської і київської мови...» [1, с. 55]. Традиції одягу Луганщини у різних місцевостях пов'язані з історією формування населення, що вплинуло на творення локальних комплексів. Зокрема, територія сучасної Луганської обл. – це східні землі Запорозьких Вольностей, південно-східна окраїна Слобідської України та західні окраїнні землі Війська Донського [7, с. 53]. Дослідники зазначають, що заселення цього краю активно відбувається у XVI ст., тому вбрання козаків мало розвиток у селянському вбранні.

Територія Луганщини входить до складу різних історико-етнографічних регіонів – Слобожанщини, Південної України. Північна частина Луганської області – територія Старобільського та частково Куп'янського повітів Харківської губернії – входила до складу Слобожанщини (тут у XVII – першій половині XVIII ст. розташовувались Ізюмський та Острозький слобідські полки). Дослідники наголошують, що в етнічній структурі цього регіону переважали українці з різних губерній: Полтавської, Київської, Чернігівської. Територію басейну Айдару та Сіверського Дінця впродовж XVIII ст. заселяли однодворці із Воронежської, Курської, Белгородської та інших губерній, які сформували український локальний комплекс цієї частини Луганщини [2; 4]. Для жіночого одягу цієї території характерне широке використання привізних шовкових та золототканих, парчевих тканин, з яких шили

фартухи («попередниці»), очіпки, що було пов'язано з торгівлею на цих землях.

Чоловічі та жіночі традиційні сорочки шили з домотканого конопляного чи лляного полотна, оскільки на досліджуваній території вирощували обидві культури. Як свідчать експедиційні матеріали, сорочок у багатьох жінок було від тридцяти до п'ятдесяти [5, с. 299]. Полотняні сорочки шили у три пілки, з перкалю – у дві. Характерний крій – суцільнокроєні додільні – «цілі» сорочки та з плечовими вставками, пришитими по основі, із призбируванням у верхній частині рукавів. Рідше фіксуються сорочки з пришитим низом (станок, підтичка). Сорочки з плечовими вставками шили по основі, з густим призбируванням біля горловини, чохол та рукавів біля вуставок («у пухлики» («пухлями»)). Місця з'єднання рукавів зі станом прикрашалися декоративними техніками змережування – «черв'ячок», «зубці», що виконувалися білими нитками або з додаванням червоних, чорних. Сорочки оздоблювали класичним настилуванням «білим по білому» («білльові»), вирізуванням, мережкою з високим художнім рівнем виконання. Подолок цих сорочок, який завжди було видно з-під плахти, дерги чи спідниці, за традицією декорований мережкою «зубцюванням», вирізуванням, вишивкою біллю.

Орнаментальне декорування нагадувало сорочки Полтавщини, Чернігівщини. Так, рослинні та геометризовані орнаменти на сорочках Старобільщини нагадують традиційні узори з Гадяччини, Миргородщини – «ламане дерево», стилізовані квітки, вишиті вибіленою домотканою ниткою «біллю» та у поєднанні з вирізуванням [15]. Орнамент

розташовували горизонтально на вуставці та у верхній частині рукава, а по рукаву – вільне розміщення стилізованих квітів. Сорочки зі Сватівського району Луганської області оздоблювали геометричним орнаментом: на вуставці та у верхній частині рукава горизонтально розміщені смуги ромбовидних елементів (найбільші за розміром – на вуставці), солярних знаків, виконані вирізуванням та настилуванням. По рукаву – композиція з ромбів та стилізованого рослинного орнаменту. Кожне село мало свої улюблені як узори, так і найменування. У с. Колядівка Новоайдарського району Луганської області домоткані білі сорочки декоровані на вуставці вирізуванням, настилом орнаментом «рачки» та скошені «хрести» [12, 0 2665кв-305/31]. Вдало імітують давнє «вирізування» сорочки, вишиті пізнішою технікою «хрест» темними, з сіруватим відтінком нитками, поширені на Старобільщині [15].

У кінці XIX – на початку XX ст. у вбранні більшої частини України набуває поширення вишивка «хрест» червоними і чорними нитками. В. Іванов пише про зміну декору сорочок у кінці XIX ст. червоними, синіми і чорними нитками, однак зберігається і традиційне оздоблення [6, с. 762–763]. У Старобільському, Білокуракинському, Сватівському та Новоайдарському районах Луганщини склалась нова розробка декорування сорочок за кольором та новими орнаментальними мотивами вишивки. Т. Віхрова зазначила, що в орнаменталії Білокуракинського району відоме «поєднання архаїчних та модерних мотивів і технік»: на опліччях вишивка червоною заплоччю, архаїчний орнамент – ромби з крапками, а по рукавах – повздовжній червоно-синій рослинний орнамент [5, с. 298]. Або

ж з'являються орнітоморфні мотиви – птахи, дерева, характерні для рушників. Поширюються сорочки з більш реалістичним зображенням рослинного орнаменту. Специфіку вбрання зазначеної території характеризує вишивка лиштвою, рідше хрестом червоною та синьою заплоччю. Виділяються особливостями декорування сорочки з Сватівського, Білокуракинського районів Луганської області: традиційне оздоблення вирізуванням та лиштвою білими нитками доповнює змережування рукавів зі станом кольоровими нитками. Ця мережка доповнена однією або двома смугами вишивки – паралельно розміщеними стилізованою гілкою з квітами або рослинними гірляндами. Таке колористичне та композиційне вирішення декорування сорочки надає комплексу локальної своєрідності.

Цікавими композиціями з вільно розкиданих букетів вирізняються сорочки з рослинним орнаментом, прикрашені технікою «хрест» у червоно-чорній та червоно-синій гамі, що характерна для Білокуракинського, Старобільського, Кременського районів Луганської області. Сорочки зі Сватівського району поєднують оздоблення червоною, білою заплоччю, виконані лиштвою, мережкою «ляхівка» на домашньому полотні; в основі орнаменту – горизонтально покладені стилізовані гілки з ягодами та стилізовані квіти. Так само двома кольорами обкидано край горловини і орнаментовано мережку по низу сорочки. Такі сорочки широко побутували також у Білокуракинському районі. «На Білокуракинщині побутували сорочки, в орнаментиці яких поєднуються прийоми, характерні для Полтавщини й Чернігівщини: вирізування

і монохромна лиштва зі вкрапленням червоного та чорного або синього» [5, с. 297]. Рукави сорочок цього району вишивали червоно-синьою лиштвою: смуга рослинного орнаменту покладена по низу вуставки; змережування вуставки та рукава у поєднанні з білим настилуванням доповнено червоними та синіми ромбами, кривулями. У верхній частині рукава загальну композицію доповнювала крупна смуга білого геометричного орнаменту.

Довершену композицію декорування репрезентують сорочки зі Сватівського району. Зокрема, полики сорочки із с. Рудівка прикрашені геометричним орнаментом із ромбів, контури яких вишиті білою лиштвою. Вишите у центрі кожного ромба червоними та синіми нитками «солов'їне вічко» нагадує стилізовану геометризovanу квітку. По рукаву розкидані стилізовані квіти, виконані червоними та чорними нитками: на стеблі шестипелюсткова квітка з трикутників із «солов'їними вічками» посередині. Попри те, що поширення декорування «брокарівським» орнаментом загалом призвело до забуття давніх технік оздоблення, талантом майстринь створено цікаві композиції з вільно розкиданих букетів у червоно-чорній та червоно-синій гамі. На Старобільщині відоме оздоблення чорними нитками [15]. Вишивка чорними нитками побутувала на Чернігівщині, звідки відбувалося заселення.

На Луганщині поширені поликова і тунікоподібна типи чоловічої сорочки. Чоловіки мали від 4 до 10 буденних сорочок [3, с. 180]. Аналізуючи колекцію ЛОКМ (10 сорочок), науковці зазначають їхні особливості: розширення за допомогою бокових клинів, вшивні, звужені до низу рукава, стоячий комір

із розрізом по центру, що зав'язувався стрічкою («стежкою») або шнурком. Пізніше розріз оформляли планкою із застібкою на гудзиках, із розрізом по центру або зміщеним вліво. Побутування сорочок із зміщеним розрізом було за позиченням міської моди.

Святкові сорочки, полотняні і з крапної тканини, прикрашали вишивкою хрестиком – червоною, синьою і чорною заплоччю, іноді – мережкою. Чоловічі сорочки носили як заправленими, так і навипуск. Штани шили на очкурі та на поясі – широкі, з полотна або з фабричної матерії. Полотняні фарбували бузиною, залізом, вільховою корою. Наприкінці XIX ст. відбувалася зміна матеріалу і крою штанів. У свята одягали штани з фабричної тканини. Існували також вікові відмінності. Полотняні штани носили зазвичай діти (з 5–6 років) і старі [3; 6]. Відомі широкі штани «шаровари». У кінці XIX – на початку XX ст. ця давня назва вже була малопоширеною.

Поясний жіночий одяг в Україні представляють комплекси з незшитим одягом (двоплатовим і одноплатовим) та зшитим – спідницею. Незшитий поясний одяг був поширений на більшій частині території України [9; 13].

Комплекс з одноплатовим незшитим одягом був традиційним і на Луганщині. Він мав різновиди за кроєм та назвами: «плахта», двоплатова «запаска», «джерга» («дерга»). Так, у смт Красноріченське Кременського району до додільної сорочки, вишитої біллю, з «пухликами», одягали запаски: «чорні, сірі, рівні, і в складочку з білими полотняними фартухами, вишиті по планці» [5, с. 299]. У Старобільському повіті побутували: плахта, двоплатова запаска, одноплатова дерга і спідниця з фабричної тканини.

Давні спідниці шили з тонкої шерсті. У с. Червона Попівка до рясних обложених плисом спідниць зав'язували фартух – «попередник» з мережкою, оборкою. Під фартухом традиційно одягали вишитий карман [5, с. 300]. У селі Макаретине Новопокровського району карман «ладунку» носили і на поясі поверх «запонки» (фартуха), і під «запонкою», і на самій спідниці посередині [5, с. 303]. На Луганщині спідниці обшивали строчкою, тасьмою, кривулею, бархатною смужкою. Зверху одягали корсет, юпку, до шовкової спідниці – кофту («кохту»). Т. Ніколаєва зазначає появу наприкінці XIX ст. жіночого «сарафана»: «Наприкінці XIX ст. натомість традиційних плахт, дерг і кольорових запасок на Слобожанщині поширюються спідниці з фабричних вовняних та бавовняних тканин коричневого й чорного кольору – «сарафани», поділ яких звичайно обшивався у декілька рядів позументом» [13, с. 126]. Такий одяг був відомий у різних слободах. Н. Радченко подала опис сарафанів із колекції ЛОКМ – із Марківського та Білокуракинського районів [16]. Т. Віхрова зазначила, що «у більшості слобід сарафани витіснили спідниці». Вони були різного кольору, декоровані плисом, стрічками.

Багатим декоруванням вирізнявся нагрудний одяг. Виразною ознакою був крій, зокрема, безрукавного одягу – керсеток, які носили до плахт та запасок. Вони мали різну довжину, оздоблення. Вишуканим декоруванням відрізняються керсетки та юпки Луганщини. Дослідники виділяють приталений крій керсеток, коротку довжину [16, с. 30]. Керсетки виготовлялися з чорного плису, вовняної чи бавовняної тканини, облягали стан до талії, розширювалися за

допомогою клинів і бантових складок. Дослідники зазначають, що керсетки Луганщини були коротші, ніж на Середній Наддніпрянщині (до стегна). Довжина керсеток збірки ЛОКМ – від 51 до 54 см [3, 194]. Головною особливістю «луганських» керсеток науковці вважають те, що верхня частина (до лінії талії) була довшою, ніж нижня. Пропорційне співвідношення верху і низу більшості керсеток із колекції ЛОКМ становить 3:2. Є також керсетки, в яких відповідна пропорція становить 4:3 і 2:1 [3]. Однак аналіз колекції НМНАП України, евакуйованої колекції М. Павлюченка показав й інші крої. Так, керсетки Старобільщини, як і полтавські, мають вільний силует, довгого крою, до колін і нижче, розширені вище лінії талії, з фігурною спинкою, мають значно зміщену вліво застібку, до 7–8 клинів-«вусів». Керсетки прикрашають нашивками з плюсу (оксамиту), охоплюючи поли, виріз ший, низ рукавів. Декорування правої поли створює викінчену орнаментальну композицію з акцентом у куті правої поли: на одній юпці – «квітка», геометризований мотив дерева, з якого у верхній частині дзеркально розташовано дві галузки з листям; на іншій юпці – стилізовані «орли». Ці керсетки шили з чорного оксамиту, а також різнокольорових (червоних, жовтих, зелених) вовняних і бавовняних тканин, розширювали за допомогою клинів і бантових складок. Застібки на гачках або гудзиках розміщувалися по центру або збоку [15].

На Луганщині для орнаменталії керсеток, поряд із розшивкою тасьмою, смугами тканини, мереживом, використовувалися маленькі кольорові гудзики, що пришивалися по лінії талії. Т. Віхрова і Н. Радченко подали докладний опис керсеток з різних районів: керсетка

з с. Герасимівка Станично-Луганського району мала нашиті 33 гудзики. Одна керсетка із збірки ЛОКМ, що побутувала в с. Шовкунівка Білокуракинського району, прикрашена бісером. У Новопсковському районі Луганської області виявлені також керсетки, які, як вважає Т. Віхрова, за кроєм схожі з керсетками Полтавщини, а за орнаменталією – з керсетками Сумщини. Як і полтавські, новопсковські керсетки мають вільний силует, дещо завищену лінію талії, зміщену вліво застібку. Однак новопсковські керсетки значно коротші, ніж полтавські. У Новоайдарському районі керсетки оздоблювали «косичкою» і «зубчиками» з основної тканини та плюсом [3, с. 17]. Пілки керсеток прикрашені вертикальними зубчастими смугами з гудзиками, що імітують двобортність. Такими ж зубчастими нашивками декорувались і керсетки Сумщини, але застібки у них розміщувалися по центру. Карман округлої форми, темно-синій, вгорі нашита кремова стрічка, крупна машинна вишита квітка. На такі керсетки восени одягали верхній одяг з фабричного сукна – юпку. Були поширені різні типи крою: приталений прямий з суцільною спинкою і приталений із відрізною спинкою і складками внизу, з фігурною спинкою і складками («вусами»). Керсетки Білокуракинського району Луганської області – приталені, спереду суцільнокроєні, розширені клинами. Чорні бархатні, оздоблені сірою широкою смужкою на кожній полі, із застібною на гудзиках.

На початку – у середині ХХ ст. своєрідний ансамбль складала широка, призбирана біля пояса спідниця та кофта («кохта»), пошиті з тієї самої тканини. Крій останньої пов'язаний із кроєм керсетки: силует трапецієвидний, спинка

розширена за допомогою бокових клинів, декорована смужкою плису. На території Білокуракинського району кофти слугували буденним вбранням, а керсетки – святковим [5, с. 297]. В інших слободах нові кофти були святковими. Вишиті кофти, чорні чи зелені кофти «баски» доповнювали комплекс із широкими «альпаговими» спідницями в сім пілок. Кофти шилися з різних фабричних бавовняних і вовняних тканин: ситцю, бумазеї, черкесину, фланелі, «манчестеру». Побутували кофти «холодайки» на тонкій підкладці та кофти з ватяним простібунням або без підкладки. У різних місцевостях за кроєм були широкими або приталеними, довгими або коротшими, ніж керсетки, з круглою горловиною без коміра, із застібкою спереду по центру на гудзики. Їх прикрашали плисом, кольоровими шнурками, гудзиками, декоративною строчкою. Рукави і нижній край обшивались оборкою або зубцями [3, с. 603, 762]. Юпки шилися із фабричних тканин: ситцю, бумазеї, вовни, плису, часто – із такої ж тканини, як і спідниці-«шарафани». Крій юпок повторював крій керсеток. В описах Старобільського повіту юпки називаються «керсет з рукавами». Вони мали облягаючий, розширений від лінії талії силует.

У період кінця XIX – початку XX ст. верхній одяг виявляв велику різноманітність за кроєм, колоритом, назвами у різних районах Луганщини: «кобеняки», «киреї», «свити», кожухи, «сіряки», «жупани», «юпки», поширені в різних регіонах України. Його виготовляли з сукна та овчини. Одяг із домашнього сукна з рукавами є найдавнішим одягом українців. Один із найпоширеніших типів – прямий, розширений по боках клинами тип крою верхнього плашовидного: сіряк та

свита, поодинокі – кобеняк. «Сіряк» носили у Старобільському, Луганському, Бахмутському, Ізюмському повітах. Він був прямого крою, розширений по боках клинами. Шився з сукна різних кольорів – коричневого або чорного, сірого, білого та синього. У Кременському районі шили сірі, коричневі «свитки» до двох вусів, оздоблювали плисом на полі та рукавах, без коміра [5, с. 299]. Тут також носили й «карасі» – черкасиновий верхній одяг із трьома вусами, обложений плисом [5, с. 300].

Зимові кожухи були білі, чорні, коричневі. Крій «до талії» та прямий, із великим коміром. Полу оздоблювали нашитю «кривулькою» [5, с. 299]. Кожухи шили і дітям. У 10 томі «Етнографічного образу сучасної України» записана розповідь про мандрівного майстра, який шив кожухи. Він пообшивав всіх родичів господаря і навіть двох маленьких хлопчиків: «Батько вмер їхній, двоюрідний брат, а два хлопчика маленькі zostалися. А дедушка: «Поший Вані і Толі кожушки». Пошив (майстер) їм кожушки – і ходять ці два хлопчики. Ще маленькі були» [5, с. 306].

Головні жіночі убори розрізнялися за віковим та сімейним статусом. Жіночі очіпки були парчеві або шовкові і різної форми. Їх виготовляли з червоної парчі, вишитої квітами. Залежно від місцевості очіпок мав особливості крою, що надавав йому різну форму. На Луганщині селянки шили очіпки самі з парчі на твердій основі. Побутували очіпки округлої форми з «наушниками» [3; 10]. Назви очіпка – «очіпок», «каптур», «капер». Очіпок такої форми є в колекції ЛОКМ: плоский, із невисокою тулією, з трикутними виступами по боках (ТК 450), що побутував на території Троїцького

району. У Мостках носили «сідласті» очіпки з невеликими вушками [3, с. 70]. Поверх очіпків пов'язували вовняні або шовкові хустки. При цьому верх очіпка залишався відкритим, один кінець хустки звисав ззаду, два – по скронях. Інший тип очіпка – без твердої основи, мав повсякденне призначення. Влітку жінки носили буденні ситцеві хустки, а в свята – вовняні і шовкові. Зимові вовняні хустки були великих розмірів різного кольору. Хустки з малюнком («розводками») називались «шалеві». На досліджуваній території поширені назви «хустка», «платок», «косинка». На пошиття чоловічих головних уборів використовували різні матеріали – хутро, валяне сукно, солом, фабричну тканину. Поширені шапки: зимові шапки – циліндрична хутряна, шапка-вушанка (із назвою «шапка»), конічна з хутра і валяного сукна «яломок»; літні – плетений солом'яний бриль, картуз із сукна чи фабричної тканини [3; 6; 10].

Важливою деталлю костюма були пояси, що підкреслювали силует вбрання. Поширені широкі пояси. На Луганщині побутували в'язаний одноколірний та тканий одноколірний, тканий поліхромний, плетений одноколірний пояси.

Доповнювали жіноче вбрання намиста: з різнокольорового скла найпоширеніші – коралове і бурштинове, з монет – дукачі. В етнографічних описах зазначається, що селянки носили від 2 до 12 і більше низок намиста [3, с. 182]. Термін «дукачі» поодинокі фіксується на території Старобільського повіту. Найпоширеніша їх назва – «рублі». Виготовляли їх зі срібних карбованців, полтинників, металевих заготовок.

Традиційне взуття – чоботи, черевки. Як святкові виготовляли чоботи

з кольорової шкіри – «чорнобривці» з орнаментом по шву та заднику, черевки на шнурівці, застібках. Побутували різні типи взуття – шкіряне, повстяне. Зі шкіри шили також шкіряні постолы («коти»), що їх носили пастухи [2, с. 865]. У XIX ст. були поширені жіночі черевки – «ботинки», високі, на шнурках. Підбори «ботинок» прикрашали візерунками з мідних цвяшків. Жіночі суцільно кроєні чоботи – «витяжки». Крім чорних, носили червоні («красні»), жовті, шкуратяні або сап'янові, із залізними підковками, на підборах. Чоловічі чоботи – чорні, «витяжки» та з пришитим передом – «пришвами». Їх шили з «брижками», невеликим морщенням.

У другій половині XX ст. традиційне вбрання виходить з ужитку. Вивчення традиційного одягу в ритуальній культурі населення різних регіонів України засвідчило зникнення одних традицій, зміну та стійкість інших у середині XX – на початку XXI ст. На послабленні функцій одягу позначилися руйнування культури мікросоціуму в епоху революцій, за радянських часів. Однак комунікативна функція забезпечила тяглість традицій народного вбрання в обрядовій сфері, коли власне традиційне вбрання виходить із щоденного вжитку. У 50–60-х роках XX ст. народний одяг широко використовується у весільній обрядовості, попри те, що спостерігається зникнення багатьох його функцій. Знакову роль на весіллі виконували як окремі види вбрання – сорочка, головні убори, так і весь стрій. Польові записи засвідчили збереження на Луганщині у 60–70-х роках XX ст. традиційних комплексів вбрання, хоча зазнав змін матеріал або декорування костюма [5]. У другій половині XX ст. зберігався звичай

зміни головного убору як зміни статусу заміжньої жінки не тільки молодій – пов'язання хусткою, а й молодому – одягали «кашкет», «кепку» [5, с. 299–300]. До кінця ХХ ст. фіксується дотримання звичаю поховання у вишитій сорочці [5, с. 298].

Історичні події в Україні, що актуалізувались у період Помаранчевої революції та Революції Гідності, стали початком процесу, в якому українське народне вбрання виконує важливу об'єднавчу національну місію. Відродження традиційного вбрання та поширення народного стилю в повсякденні безпосередньо пов'язане із періодом національного піднесення. Актуалізується знакова функція народного одягу, що визначає українську належність. З 2015 року у багатьох містах Донецької та Луганської областей відбуваються паради вишиванок. Учасниці майстерні «Оберіг» із м. Бахмута зібрали колекцію давнього традиційного вбрання, колекцію світлин із музейних експонатів та родинних фотоальбомів містян в українському традиційному вбранні. За цими світлинами майстрині перед повномасштабною війною, розв'язаною росією, почали відтворювати строї та проводять фотосесії для виставок. Світлана Кравченко, Тетяна Гольц, Наталя Роменська та Лариса Комісарова створили колекцію народного вбрання свого краю в 2014 році з метою «довести, що схід України має глибоке народне коріння» [5]. Показ костюмів відбувся до Дня вишиванки у 2016 році. Про значення цієї події свідчило те, що бахмутяни охоче долучились до показу, додали свої костюми та виступили моделями. Цікавою і патріотичною була сама ідея майстринь, що «моделями мають бути жінки, які в 2014 році визначилися

зі своєю громадянською позицією. За кожною з них є історія». Це – волонтерка Ліліана Зіньковська, яка приймала поранених бійців із Дебальцевого; Наталя Зубар, мати юного бахмутянина Петра, який під час окупації сховав вдома український герб, збитий російськими загартниками з будівлі міськради [20]. Для дослідників одягу ці важливі факти є джерелом осмислення сучасних функцій вбрання. Колекцію українського одягу під назвою «Генетичний код Бахмута» показали у Верховній Раді у вересні 2016 року та в багатьох містах: Кременчуці, Запоріжжі, Рівному, Львові та інших містах України. Моделями там були дружини знайомих військових, які захищали Україну на сході. Їхні покази важливі. Вони є свідченням всьому світу, що Донбас – українська земля.

У 2019 році, коли бахмутяни святкували День вишиванки, журналісти Вільного радіо розпитали п'ятьох із них про їхнє ставлення до вишиванки. Мешканці розповідали, що в їхніх родинях у всіх є вишиванки, що це – символ рідної землі, ідентичність. Зберігають вишиванки і бабусі, передають наступному поколінню, вірять, що ця традиція не перерветься. Одягати вишиванку у 2014 році – це був вияв великої мужності бахмутян і ризик для життя. І це був спротив окупантам, який, попри велику небезпеку, майстрині продовжують і сьогодні проти російських агресорів.

Перші сорочки, які презентував на День вишиванки бренд «Сварга» – сорочки з Луганщини та Донеччини. Ці сорочки (з традиційним орнаментом і колористикою) мають осучаснений крій. Засновниця бренду Наталія Яриш підкреслює значення відтворення сорочок різних регіонів у час протистояння

ворогу: «...хочеться відкопати і підсилитися родом, тому що ми маємо розуміти, звідки ми і хто ми. Коли показуємо кожен окремих регіон, то бачимо, як десь щось пересікається і ми всі разом, до купки» [14], тобто все розмаїття української народної культури об'єднано етногенетичною нішею.

Висновки. Отже, дослідження вбрання Луганщини висвітлює його як складову цілісної традиційної української культури. Українська етнічна традиція виразно простежується у різних типах вбрання, виявляючи не тільки локальні, слобожанські, регіональні риси, а й спільність з іншими етнографічними регіонами України, зокрема збереження місцевих особливостей в одязі переселенців із Полтавщини, Київщини, Чернігівщини.

Традиція культури народного вбрання зберігає тяглість і впродовж ХХ–ХХІ ст. У період національного піднесення та війни з росією актуалізується знакова ідентифікаційна функція народного вбрання українців. Зокрема, народне вбрання, вишита сорочка луганчан стали виявами їхньої самосвідомості та громадянської позиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків : Основа, 1991. 256 с.
2. Віхрова Т. В. Вступ. *Традиційно-побутова культура Луганщини кінця ХІХ – початку ХХ століття* : зб. наук. ст. / Луганський обласний краєзнавчий музей ; [ред. кол. : Віхрова Т. В. та ін.]. Серія «Краєзнавчі записки». Випуск VI. Луганськ : Прес-експрес, 2013. С. 4–6.
3. Віхрова Т. В. Особливості українсько-го костюма. *Традиційно-побутова культура Луганщини кінця ХІХ – початку ХХ століття* : зб. наук. ст. / Луганський обласний краєзнавчий музей ; [ред. кол. : Віхрова Т. В. та ін.]. Серія «Краєзнавчі записки». Випуск VI. Луганськ : Прес-експрес, 2013. С. 222–242.
4. Віхрова Т. В. Формування етнічної структури Луганщини (XVII – поч. XX ст.). *Традиційно-побутова культура Луганщини кінця ХІХ – початку ХХ століття* : зб. наук. ст. / Луганський обласний краєзнавчий музей ; [ред. кол. : Віхрова Т. В. та ін.]. Серія «Краєзнавчі записки». Випуск VI. Луганськ : Прес-експрес, 2013. С. 16–52.
5. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 10. Традиційне повсякденне та обрядове вбрання / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2018. 640 с. : іл.
6. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по этнографии края / под ред. В. В. Иванова. Харьков: Издание Харьковского губернского статистического комитета, 1898. Т. 1: Старобельский уезд. 1012 с.
7. Каплун Н. Н. Поселения, быт и занятия запорожского, донского и слободского казачества. *Традиційно-побутова культура Луганщини кінця ХІХ – початку ХХ століття* : зб. наук. ст. / Луганський обласний краєзнавчий музей ; [ред. кол. : Віхрова Т. В. та ін.]. Серія «Краєзнавчі записки». Випуск VI. Луганськ : Прес-експрес, 2013. С. 53–95.
8. Клочко Т. М. До питання історії етнографічних досліджень Середнього Подінців'я у ХІХ – на поч. ХХ ст. *Традиційно-побутова культура Луганщини кінця ХІХ – початку ХХ століття* : зб. наук. ст. / Луганський обласний краєзнавчий музей ; [ред. кол. : Віхрова Т. В. та ін.]. Серія «Краєзнавчі записки». Випуск VI. Луганськ : Прес-експрес, 2013. С. 7–15.
9. Матейко К. І. Український народний одяг. Київ : Наукова думка, 1977. 224 с. : іл.
10. Мельник О. Ю. Головные уборы и обувь крестьян Новопсковщины. *Традиційно-побутова культура Луганщини кінця ХІХ – початку ХХ століття* : зб. наук. ст. / Луганський обласний краєзнавчий музей ; [ред.

кол. : Віхрова Т. В. та ін.]. Серія «Краєзнавчі записки». Випуск VI. Луганськ : Прес-експрес, 2013. С. 253–259.

11. Мельник О. Ю. Жіночий костюм Новопсковщини кінця XIX – початку XX століть. *Перемога*. 2012. 21 липня. С. 6.

12. Народне мистецтво Луганщини у фондах Державного музею народної архітектури та побуту України (кінець XIX – початок XX ст.) : іконопис, вишивка, кераміка, декоративний розпис / [авт.-упоряд. Л. М. Борщенко]. Луганськ : ТОВ «Поліпринт», 2004. 79 с. : іл.

13. Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма. Київ : Либідь, 1996. 176 с. : іл.

14. Парубій Х. Вишиванки з традиційними орнаментами охоплених війною регіонів України виготовляють у Львові. Фото. URL: <https://zahid.espresso.tv/vishivanki-z-traditsiyrimi-ornamentami-okhoplenikh-viynoyu-regioniv-ukraini-vigotovlyayut-u-lvovi-foto> (дата звернення: 15.03.2024).

15. Пономар Л. «Евакуйована колекція» в Кіровоградському обласному художньому музеї. *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 1. С. 96–99.

16. Радченко Н. Колекція народного костюма Луганського обласного краєзнавчого музею як джерело вивчення культури регіону. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2006. Вип. 13. С. 189–200.

17. Традиційно-побутова культура Луганщини кінця XIX – початку XX століття : зб. наук. ст. / Луганський обласний краєзнавчий музей ; [ред. кол. : Віхрова Т. В. та ін.]. Серія «Краєзнавчі записки». Випуск VI. Луганськ : Прес-експрес, 2013. 504 с. : іл.

18. Украинские СМИ – путин об Украине, единстве украинского и русского народа. *Електронні петиції. Офіційне Інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/119782> (дата звернення: 27.06.2024).

19. Филарет (Гумилевский Д. Г.). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: Изюмский, Купянский и

Старобельский уезды; Купянские и Старобельские округа военного поселения. Отд. 5. Харьков, 1858. 398 с.

20. Чернова М. Вишиванка як злам свідомості. Як майстрині з Бахмута руйнують стереотипи про «руський» Донбас. URL: <https://freeradio.com.ua/vyshyvanka-ia-zlam-svidomosti-ia-k-maistryni-z-bakhmuta-ruiniuiut-stereotypy-pro-ruskyi-donbas/> (дата звернення: 21.05.2024).

REFERENCES

1. BAHALII, D. (1991). *History of Slobidska Ukraine: A Monograph*. Kharkiv: Osnova, 256 pp. [in Ukr.]

2. VIKHROVA, T. (2013). Introduction. In: Vikhrova, T., ed., et al. *Traditional Everyday Culture of the Luhansk Region of the End of the 19th – Beginning of the 20th Century: A Collection of Scientific Articles*. Luhansk Regional Museum of Local Lore. “Local History Notes” Series. Issue VI. Luhansk: Pres-expres, pp. 4–6. [in Ukr.]

3. VIKHROVA, T. (2013). Features of Ukrainian Costume. In: Vikhrova, T., ed., et al. *Traditional Everyday Culture of the Luhansk Region of the End of the 19th – Beginning of the 20th Century: A Collection of Scientific Articles*. Luhansk Regional Museum of Local Lore. “Local History Notes” Series. Issue VI. Luhansk: Pres-expres, pp. 222–242. [in Ukr.]

4. VIKHROVA, T. (2013). The Formation of the Ethnic Structure of the Luhansk Region (XVII – Beginning of the XX Century). In: Vikhrova, T., ed., et al. *Traditional Everyday Culture of the Luhansk Region of the End of the 19th – Beginning of the 20th Century: A Collection of Scientific Articles*. Luhansk Regional Museum of Local Lore. “Local History Notes” Series. Issue VI. Luhansk: Pres-expres, pp. 16–52. [in Ukr.]

5. SKRYPNYK, H., ed. (2018). An Ethnographic Image of Modern Ukraine. *A Corpus of Expeditionary Materials of Folklore and Ethnographic Studies*. NAS of Ukraine; Maksym Rylskyi IASFE. Kyiv. Vol. 10: Traditional Everyday and Ceremonial Dress. 640 p., illus. [in

Ukr.]

6. IVANOV, V., ed. (1898). *Life and Creativity of Peasants of the Kharkov Province: Essays on the Ethnography of the Region*. Kharkov: Publication of the Kharkov Provincial Statistical Committee. Vol. 1: Starobelsk District. 1012 p. [in Rus.]

7. KAPLUN, N. (2013). Settlements, Life and Occupations of the Zaporozhye, Don and Sloboda Ukraine Cossacks. In: Vikhrova, T., ed., et al. *Traditional Everyday Culture of the Luhansk Region of the End of the 19th – Beginning of the 20th Century: A Collection of Scientific Articles*. Luhansk Regional Museum of Local Lore. “Local History Notes” Series. Issue VI. Luhansk: Pres-expres, pp. 53–95. [in Rus.]

8. KLOCHKO, T. (2013). To the Question of the History of Ethnographic Research in the Middle Podintsiyva in the 19th and Early 20th Centuries. In: Vikhrova, T., ed., et al. *Traditional Everyday Culture of the Luhansk Region of the End of the 19th – Beginning of the 20th Century: A Collection of Scientific Articles*. Luhansk Regional Museum of Local Lore. “Local History Notes” Series. Issue VI. Luhansk: Pres-expres, pp. 7–15. [in Ukr.]

9. MATEYKO, K. (1977). *Ukrainian Folk Clothes*. Kyiv: Naukova dumka, 224 p., illus. [in Ukr.]

10. MELNIK, O. (2013). Hats and Shoes of Peasants of the Novopskov Region. In: Vikhrova, T., ed., et al. *Traditional Everyday Culture of the Luhansk Region of the End of the 19th – Beginning of the 20th Century: A Collection of Scientific Articles*. Luhansk Regional Museum of Local Lore. “Local History Notes” Series. Issue VI. Luhansk: Pres-expres, pp. 253–259. [in Rus.]

11. MELNYK, O. (2012). *Women’s Costume of Novopskov Region of the Late 19th and Early 20th Centuries*. Peremoha (Victory), July 21, p. 6. [in Ukr.]

12. BORSCHENKO, L., comp. (2004). *Folk art of the Luhansk region in the funds of the State Museum of Folk Architecture and Everyday Life of Ukraine (end of the 19th – Beginning of the 20th Century): Icon Painting, Embroidery, Ceramics,*

Decorative Painting. Luhansk: “Polyprint” LLC, 79 p., illus. [in Ukr.]

13. NIKOLAYEVA, T. (1996). *The History of the Ukrainian Costume*. Kyiv: Lybid. 176 p., illus. [in Ukr.]

14. PARUBIY, H. (2022). Embroidery with Traditional Ornaments of the War-Torn Regions of Ukraine is Made in Lviv. Photo. [online] *Espresso Zahid*. Available at: <https://zahid.espresso.tv/vishivanki-z-traditsiyrimi-ornamentami-okhoplenikh-viynoyu-regioniv-ukraini-vigotovlyayut-u-lvovi-foto> [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]

15. PONOMAR, L. (2016). “Evacuated Collection” in the Kirovohrad Regional Art Museum. *Narodna tvorchist ta etnolohiya* (Folk Art and Ethnology), No 1, pp. 96–99. [in Ukr.]

16. RADCHENKO, N. (2006). The Folk Costume Collection of the Luhansk Regional Museum of Local Lore as a Source for Studying the Culture of the Region. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytanntnya teoriyi ta metodyky* (Special Historical Disciplines: Questions of Theory and Methodology), Issue 13, pp. 189–200. [in Ukr.]

17. VIKHROVA, T. ed., et al. (2013). *Traditional Everyday Culture of the Luhansk Region of The End of the 19th – Beginning of the 20th Century: A Collection of Scientific Articles*. Luhansk Regional Museum of Local Lore. “Local History Notes” Series. Issue VI. Luhansk: Pres-expres, pp. 253–259. [in Ukr., in Rus.]

18. Ukrainian Media – putin about Ukraine, the Unity of the Ukrainian and Russian People. [online] *E-petitions*. Official Internet Representation of the President of Ukraine. Available at: <https://petition.president.gov.ua/petition/119782> [Accessed 27 June 2024]. [in Rus.]

19. FILARET (GUMILEVSKY, D.), (1858). *Historical and Statistical Description of the Kharkov Diocese: Izyum, Kupyansk and Starobelsk Districts; Kupyansk and Starobelsk Counties of Military Settlement*. Dept. 5. Kharkov, 398 pp. [in Rus.]

20. CHERNOVA, M. (2021). Vyshyvanka as a Fracture of Consciousness.

How Craftswoman from Bakhmut Destroy Stereotypes about the “Russian” Donbas. [online] *Vilne Radio*. Available at: <https://freeradio.com.ua/vyshyvanka-iak-zlam-svidomosti-iak-maistryni-z-bakhmuta-ruiniuiut-stereotypy-pro-ruskyi-donbas/> [Accessed 21 May 2024]. [in Ukr.]

Дослідження вбрання Луганщини висвітлює його як складову цілісної традиційної української культури. Українська етнічна традиція виразно простежується у різних типах вбрання, виявляючи не тільки локальні, слобожанські, регіональні риси, а й спільність з іншими етнографічними регіонами України, зокрема збереження місцевих особливостей в одязі переселенців із Полтавщини, Київщини, Чернігівщини.